

MUŞEĞ HOVHANNES HOVHANNİSYAN'IN ANLATTIKLARI
(1908, SASUN'UN TALVORİK BÖLGESİ, KARAVANK K. DOĞUMLU)

Ailemiz Talvorik'in Karavank Köyü'ndendi ve 42 candan oluşuyordu. Bunlardan sekizi çalışan erkekler, geri kalanlar ise gelin, çocuk ve yaşlılardı.

Sekiz yaşındaydım ama babamla hep ovalarda ve ormanlarda dolaşıyordum ve hala her şeyi, toprağı, suyu, kaynakları, bugün gibi hatırlıyorum.

Bizi sürgün ettiklerinde 1915 yılının Haziran ayıydı; buğday ve arpanın başaklanma dönemi idi. Sürgün sırasında bütün ailemiz, Sasun kalesinden gelen ve adı Zandusagyali yani Zandus'tan gelen olan ırmağı geçti.

Suyun öbür yakasına, batıya geçtik; büyük bir mağaraya yerleştik. Kürtler zaten köylere girmiş, bütün Ermenileri kesiyorlardı; biz olanları o mağaradan görüyorduk. İki saat geçmeden Kürtler evimize ulaştılar; ulaşır ulaşmaz saman, çalı çırpı, odun toplayıp kapının üstüne koydular; evi ateşe verdiler. Evimiz de iki yüz yıl önce atalarım zamanında inşa edilmiş taş bir binaydı. Atalarımızdan kalan evimiz gözlerimizin önünde yandı. Aşırı derecede dayanıklı ve iri yapılı bir adam olan babam bir çocuk gibi ağlayarak şöyle dedi:

- Lao! sonumuz geldi, artık gün görmeyiz.

Ne kadar altın ve gümüş paramız var idiyse, babam hepsini erkek kardeşlerine ve yeğenlerine dağıttı ve şöyle devam etti: "Lao! gidin başınızın çaresine bakın; belki birbirimizi yeniden görür, belki de görmeyiz."

Ertesi gün her biri kendi karısını ve çocuklarını alıp ekmek bulmaya gitti, hayat aramaya. Birbirimizden ayrılp dağıldık. Ben, babam, annem, gelinim (ağabeyim Halep'teydi), iki ablam ve amcamın oğlu kaldık.

O şekilde sonbaharın sonuna kadar ormanlarda, mağaralarda saklandık. Tarlalardan buğday, arpa, darı, ceviz, fındık topluyor torbalara dolduruyorduk. Geziyorduk, zira Kürtler gruplar halinde Ermenilere saldırıyor, onları avlayıp öldürüyorlardı. Bu yüzden mağaralarda saklanıyorduk.

Bir defasında komşu köylerden 2-3 aileyle bir mağaraya girmiştik; toplam 40-50 kişiydik. Ağustos ayıydı ve hava çok sıcaktı; çocuklar, insanlar susuzluktan ölüyorlardı. Aramızda iki genç vardı; biri ağabeyim Khaço'ydu, diğeri ise amcamın Tigran isimli oğluydu. Halka su içirebilelim diye, o gençleri nehirden tulumla su getirmeye gönderdik. Gençler suyu tulumlara doldurup geldiler. Uzakta bulunan ve gözetleme yapan Kürt grupları karşı dağın yamacından o gençleri görmüşlerdi. Onları takip ederek gelip mağaradaki yerimizi buldular. Hepimizi dışarı çıkarıp Kürtlerin köyüne götürmek üzere nehri geçirdiler. Geceyi geçireceğimiz bir yere götürdüler. Akşam vakit geç olmuştu. Güneş batmıştı. Henüz gideceğimiz yere varmamıştık.

Ablamın kucağında emzirdiği çocuğu vardı; gelinimin de. Kürtlerden birkaçı zaten onları kendilerine eş olarak almaya niyetliydi. Süt emen bebekleri annelerinin kucaklarından alıp göle attılar. Karanlıktı; gelinim ve ablam kaçtılar. Kürtler onların nereden kaçtığını görmediler. Kafilemiz belirlenen yere vardı. Kürt grubunun liderinin adı Tummo Amar idi; yani Amar oğlu Tummo. O 1896 yılına kadar Ermeni olarak yaşamış; ancak Sasun katliamı sırasında Kürtleşmişti. Onlar da yemin etmişlerdi ve acımasızdılar.

İki saat geçmeden 20-21 yaşlarında olan ağabeyim Khaço'yu çıkarıp, halktan ayırdılar. Dediler: "Git tarladaki bendin üzerinde otur."

Ağabeyim oturdu. Onu sekiz mermiyle vurdular. Ağabeyim yere yuvarlandı. O zaman Kürtler ona sordu:

- Khaço nasılsın?

Khaço şöyle cevap verdi:

- İyiyim.

Kürtler dediler ki:

- Khaço gel yaralarını iyileştirelim.

Zavallı ağabeyim dört ayak üzerinde kendisini çağıran Kürtlere doğru geldi; ama Kürtler tarafından yeniden dört mermiyle vurulup öldü.

Annemin yanında bir altın vardı; onu o Kürtleşmiş Amar'a verdik ve o da bizi, yani beş çocuğu, beni ve annemi kurtardı; "gidin" dedi.

Ağabeyimin cesedi yerde gömülmemiş halde kaldı. Gidip ormanlarda saklanan gençlerimize ulaştık. Belirli bir süre ormanlarda ve nehir kıyılarında kalıp dolaştık durduk. Herkes ailesini alıp gitti. Ablam kocasıyla korkunç büyüklükte bir ova olan Bışerik'e doğru gitti; orda Kürtçe konuşan, papazları bile olan Ermeniler yaşıyordu.

Gelinim bir Kürt köyüne doğru gitmişti. Onu yakalayıp götürmüşler, Kürtleştirmişlerdi, birisi kendisine karı olarak almıştı. O da öylece gitti... Annem beni ve ablalarımın birini Sinor isimli bir Kürt köyüne, tanıdık Kürtlerin yanına götürdü. Kürt dostlar bizi alıp sakladılar. O şekilde kış geldi. Amcamın oğlu, babam ve annem kalmıştı. Onlar da mağaralarda yaşıyorlardı. Şubat ayına kadar öyle kaldılar.

Şubatta Ruslar Muş Şehri'ni Türklerden aldı. Sasun'dan gizlice kaçan ne kadar insan varsa Rus ordusuyla birleşip Rusların bulunduğu Muş Şehri'ne geliyordu.

Ermeni Daşnak Milli Komitesi farklı yerlerden gelmiş Ermenileri kabul edip yardım ediyordu. Ermeniler Muş'ta yardım alıyorlardı.

Ben ve ablam o Kürt köyünde kaldık. Amcamın oğlu Ağustos ayının ortalarında beni ve ablamı Muş'a götürmek için geldi. Ablamı vermediler; on yaşındaydı ve onu kendi çocuklarından biriyle evlendirdiler. Amcamın oğlu beni Muş'a getirdi. Tarih zaten 18 Ağustos'tu.

19 Ağustos'ta Rus ordusuna gittik; bize ekmek, şeker verdiler. O gece Ruslar geri çekildiklerinden alarm verildi. Biz de onlarla birlikte göç ettik.

Babam ben gelene kadar ölmüştü. Ben, annem, amcamın oğlu ve ağabeyimin karısı kalmıştık. Öylece göç edip geldik; Murad nehrini geçip, Çarbuhr Köyü'ne ulaştık. İstirahat etmek için orda bir gün kaldık. Sonra soygunlara maruz kalarak, ölecek, ağlayarak, aç, tifüze yakalanmış bir vaziyette Hınıs'a göç ettik; Eleşkirt Kalesi'ne ulaştık. Sonra Kağzıvan, Koğb, Karakale Köprüsü üzerinden merkez olan Araks İstasyonu'na vardık. Yine Milli Komite aracılığıyla bizi yük ve kağnı arabalarıyla naklettiler ve Verin Talin'e ulaştık. Bizi karşılamak için kaç tane hayvan kesip sofraya hazırladıkları belli değildi. Bize yedirip içirdiler. Biz 300-400 kişiydik. Mastara (Verin Pertikan) ve Soğuksu köylerine yerleştirildik. Halkı Talin bölgesindeki köylere dağıttılar. Bizi Talipoğlu Köyü'ne götürdüler. Amcamın oğlu Andranik'in askeri idi. Beni Amerikan öksüzler yurduna götürdüler. Yurdun müdiresi bir genç kızdı. Mayıs 1918'e kadar öksüzler yurdunda kaldım. Öksüzler yurdundaki arkadaşlarım şunlardı: Serob Demirciyan (Karen Seroboviç Demirciyan'ın babası), Hamo İsrayelyan, Nikoğos Danyelyan, Muşeg Khaçatryan ve başkaları.

Nisan 1918'de, Türk Kars'ı aldığı zaman, Batı Ermenistan'dan göç edenler Türklerin yarattığı tehlikeyi görerek toplanıp Gürcistan'a göç ettiler ve Tiflis'e vardılar. Bir hafta orda kaldıktan sonra Kazbek Dağı yoluyla Kuzey Kafkasya'ya göç ettiler. Bir ay Vladikafkas'da kaldıktan sonra, Krasnodar bölgesindeki Armavir Şehri'ne kadar bütün Kuzey Kafkasya'ya dağıldık. 1922 yılına kadar dilencilik yapıp yaşama imkânları elde ederek yaşadık.

1922 yılının Şubat ayında Talin Bölgesi'nin Şığarşik Köyü'ne geldik. Köyün adı Şığarşik'ti zira devamlı sisle kaplıydı. 1922 yılından itibaren Şığarşik'te yaşadım. 1929'a kadar büyükbaş hayvan, koyun otlatan çoban oldum.

1929-32 yıllarında çiftçilik yaptım. 1932'de kolhoza kabul edildim; kolhoz yöneticisiydim. On sekiz evimiz vardı. Başlangıçta ambarcı, ustabaşı, firma yöneticisi oldum. On dört yıl boyunca kolhoz başkanlığı yaptım; 1972 yılına kadar da ziraatçılık. Sonra Yerevan'a, oğlumun yanına gittim. Bir kış kaldıktan sonra, şehir şartlarına uyum sağlayamadım; zira ben dağ taş dolaşan bir adamdım. Dostlarımın yanına, bu Nerkin Masnaşen Köyü'ne geldim. Ev inşa ettim. Bir oğlum, bir kızım, üç torunum, iki de torun çocuğum var. Tanrı'ya şükür!